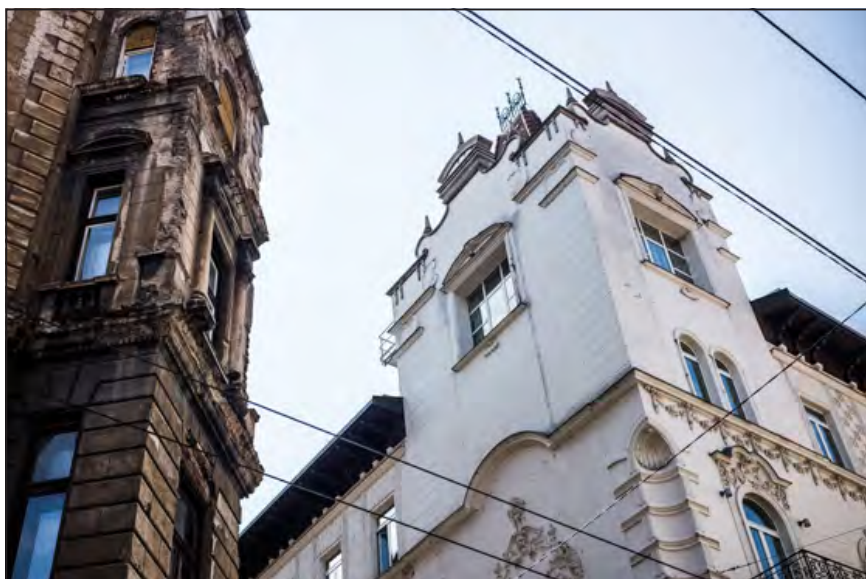

KÉPES HÁZ

Életmű a toronyszobában

Buza Péter

Negyvennégy nyarán, június 21-én a Kálmán utca 19. házmestere, Schlachta Antalné és házparancsnoka, dr. Nagy Imréné hivatalos úton járva léptek be Radó Lili, a gyermekirodalom szorgos munkása és építészmérnök férje, Balassa Árpád harmadik emelet 14. számú lakásába. A város zsidó polgárai már napok óta csomagolnak: parancs jött, hogy csillagos házba költöztetik át őket. A két hölgy ellenőrizte, hogy a gépelt lista hiteles leltára-e a helyben maradó ingóságoknak. Könyvet írok Radó Liliről, a Titkos Budapest sorozatban megjelenő, Éld túl az életed című kötet megjelenését késő őszre tervezi a Városháza Kiadó. Az anyag- s adatgyűjtés során került elő a leszármazottak házi dokumentációjából a négyoldalas irat. Az inventárium első tétele bizonyos Fenyő György festőművész

fotó: Sebestyén László

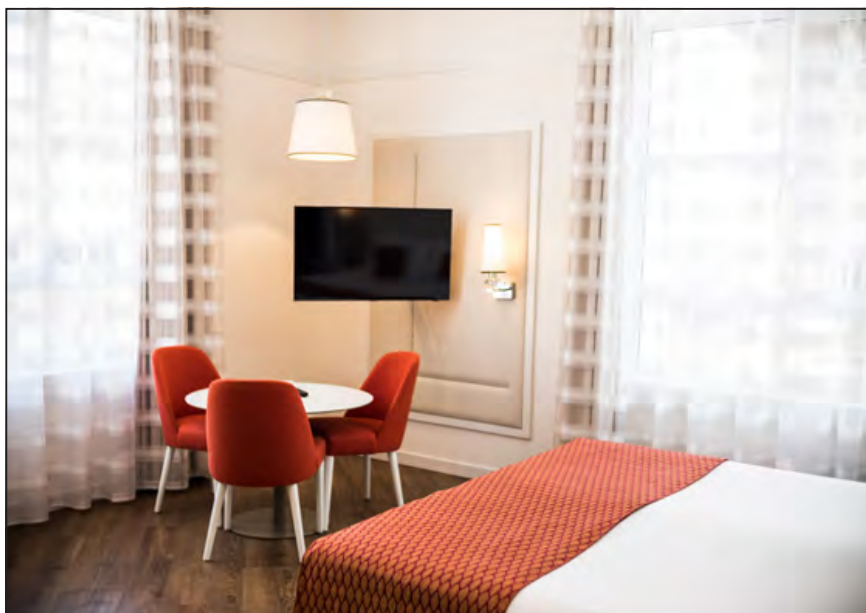
Fenyő György elvesztett élete (és műve). Lehetne ez is a címe ennek a közleménynek. A festőművész 1945 után eltűnt a magyar művészettörténet horizontjáról. Csak 2015-ben fedezte fel újra – *Kieselbach Tamás* téli aukcióján. De a szakma nem tett erőfeszítéseket, hogy a hosszú szünetet és további sorsának adatait rendbe tegye.

Ezen az aukción három műve is szerepelt, sokmillióra hajtotta fel az árat a meglepetés. Aztán 2016-ban újabb két alkotása is sikeresen kalapács alá került. A forrást – az eladó személyét – a műkereskedelem diszkréciója őrzi. Annyit azért sikerült kiderítenem, hogy az ismeretlen gyűjtő öt-nyolc évvel ezelőtt kínált fel licitre egy halom festményt az aukciós-ház szakértőjének. Két osztályát mutatta meg a kínálatnak. Azokat, amelyeket értékesnek gondolt, s amelyeket ő maga megsemmisítésre ítélt volna. Az utóbbi rendezetlen képhalomból kerültek elő Fenyő szignált vagy éppen szignálatlan képei. Iszonyatos állapotban. Összetörve, hajtogatva, göngyölve, elázva. A restaurálhatóság határán. De ez a művelet végül is sikerrel járt. Fenyő Györgyöt felfedezte a műpártoló közönség.

Azt, hogy mi történt ezekkel a képekkel 1945 és 2010 között valószínűleg soha nem fogjuk megtudni. De sok mindent mégis: a könyves nyomozás végeredményét az alkotóról.

Liliék leltára

Balassa Árpád 1931-től bérelte a Kálmán és Vadász utca sarkán álló bérház háromszobás, toronyműtermes lakását. Feleségének Radó Lilinek a velemkorúak (s életkori környékemen mindenki) jól ismerték úttörő- s kisdobos-verseit. Két gyermekük született: Mária (1919-ben) és Tamás (1922-ben). Tom – ahogy odahaza s a barátai becézték – a leltár

fotó: Sebestyén László

FENYŐ GYÖRGY festménye:
FEKETERUHÁS PARASZTLÁNY

FENYŐ GYÖRGY festménye:
ANGELINA

FENYŐ GYÖRGY festménye: NAGYSZÜLEIM

forrás: Nyugat, 1930 november

felvételének idején Tiszaborkúton kínlódott a munkatáborban: *Balassa P. Tamás* zeneszerző, rádiós és táncdalfesztiválos zenész. Csendes háttérember, nem hangos sztár, a tehetsége vitathatatlan.

Ehhez a bérpalotácskához, ezen belül a harmadik emelet 14-hez tartozott egy saroktorony is, amelyet – bár a ház akkor már évtizedek óta áll – először talán Balassa Árpádnak jutott eszébe eredeti rendeltetése szerint, műteremként használni. Szinte azonnal a beköltözésük után meghirdeti a „műteremszobát” Pest sajtójában. Egyszer 1931-ben, aztán 1935-ben újra. Azaz lega-

lább két képzőművész használta célszerűen a háború előtti években.

1944. június 21-én Balassáékát a törvény kiparancsolta otthonukból: egy, a Margit-híd kapujában lévő csillagos házba (a '45-ben elpusztuló Rudolf tér 1-be) kellett sokan másokkal összeköltözniük. Az elhagyott lakásban maradt tárgyakról lista készült. Az első két – összevont – tétel nem Árpádé, Lilié, Máriaé vagy Tomé. Mások menekítették ide ezeket a bútorokat, eszközöket, mert saját otthonukban már nem érezték biztonságban értékeiket. Az egyik „egység” egy komplett hálószoba. *Balassa Emilé*, Árpád bátyjéé, aki a kabarészín-

padok világának mindeneképp volt ismert és elismert szereplője a húszas-harmincas években. 1944-ben – így szoktuk mondani, erős eufémizmussal – a holokauszt áldozata lett.

A másik, 142 tételből álló „csomag”: „139 drb részben befejezett, részben megkezdett kép és üres festővászon (egy része kerezetve), 3 drb festőállvány – Fenyő György Nagybaldogasszony utja 69. sz. lakos tulajdona”.

Fenyő fia

Fenyő Miksának, a Nyugat legendás szerkesztőjének-szerzőjének, gazdasági oszlopának 1904-ben (más források szerint 1906-ban) született fia, György, festőnek tanult. Nem csak Magyarországon (*Kmetty János* és *Berény Róbert* voltak a mesterei), de Münchenben, a drezdai Képzőművészeti Akadémián (*Kokoschka* mellett), majd Párizsban a *Académie Julianon* is. Aztán sok hónapos olasz és angol tanulmányutakon tökéletesítette technikáját.

A KUT és a Munkácsy-céh tagjaként vett részt a hazai művészeti életben. Művei – néhány grafikája, festménye – a Magyar Nemzeti Galéria, a Petőfi Irodalmi Múzeum és a Türr István Múzeum gyűjteményében ma is megtalálhatók. A második világháború után egy ideig a Szépművészeti Múzeum restaurátoraként dolgozott.

1956-ban szakad el életútja filmje. A szakirodalom mindössze annyit tud róla, hogy akkortól Londonban élt.

A fenti bekezdésben az *Allgemeines Künstlerlexikon* (München-Leipzig 2007) *Nováky Hajnalka Ágnes* fogalmazta szócikkének szabadon kezelt s kissé bővített idézete olvasható. Hogy megtaláltam, s a fordítást *Matits Ferenc*nek köszönöm, aki vállalkozott arra is, hogy segít rendbe tenni addig összegyűjtött adatmorzsáimat. Hogy összehoz olyan informátorokkal, akik segítenek megfejteni, miként vesztetett el sok évtizedre Magyarországon Fenyő György műve és emlékezete.

Zweig Göllneréknél

Amíg ezt a szócikket nem volt szerencsém megismerni, arra gondoltam, hogy a művész – aki teljes raktáron lévő anyagát, festőállványait, eszközeit Balassáékhoz menekítette – már 1944–45-ben eltűnt, tragikus esetben a nemlét bugyraiban. Volt is erre okom. A világhálón találtam meg unokaöccsének, *Jean-Pierre A(dy!)* Fenyőnek a Brexitre nemet mondó (2016. évi) blogbejegyzését. Aki 2008-ban költözött Amerikából (ahol etika-filozófia professzorként működött) Londonba. Az elszakadás ellen érvel, európai szenvedélyességgel. Az írás lábjegyzetében a szerkesztő néhány szóban összefoglalja, mi

köze is van a szerzőnek az öreg kontinenshez. És megemlíti, hogy nagybátyja, George Fenyő, zsidóként pusztult el a háború végén.

Visszatérek hamarosan az origóhoz, de előbb még néhány adat, amelyekre egy Heves megye zsidó múltjáról szóló közleményben találtam rá. A Fenyő családot – beleértve körükbe Miksát, Györgyöt is – dr. Dessauer Pál, illetve Hittrich József mentették-bujtatták 1944–45-ben. Két kiváló férfit, egyikük tudógyógyász (1950-tól a Korányi igazgató főorvosa, 1956-ban az USA-ba emigrál), a másikuk, Hittrich – ő is doktor, de bölcész – a józsefvárosi Horánszky utcai gimnázium igazgatója volt.

Ők menekítik tehát Pestre, talán a Logodi utcába (a főorvos úr akkor a 18. számú házban élt) Györgyöt, aki már előbb áthozta Budáról műtermének minden darabját a Kálmán utcába, Balassáékhoz.

De hogy jutott eszébe, hogy ide s éppen ide költöztesse a vásznait? Van rá magyarázat.

Balassa elkötelezett híve volt az antropozófiának, Rudolf Steiner, a tan alapító atyja több művét is ő fordította magyarra, s ebben a szerepében szoros kapcsolatban állt Göllner Máriával, a szellem-tudomány hazai nagyszónokával. (Az első budapesti antropozófiai társaságot is Göllner alapította: az e tanok jegyében fogant első Walldorf-iskola tanulóinak szülei közül válogatva csoportja, a „Zweig” tagjait).

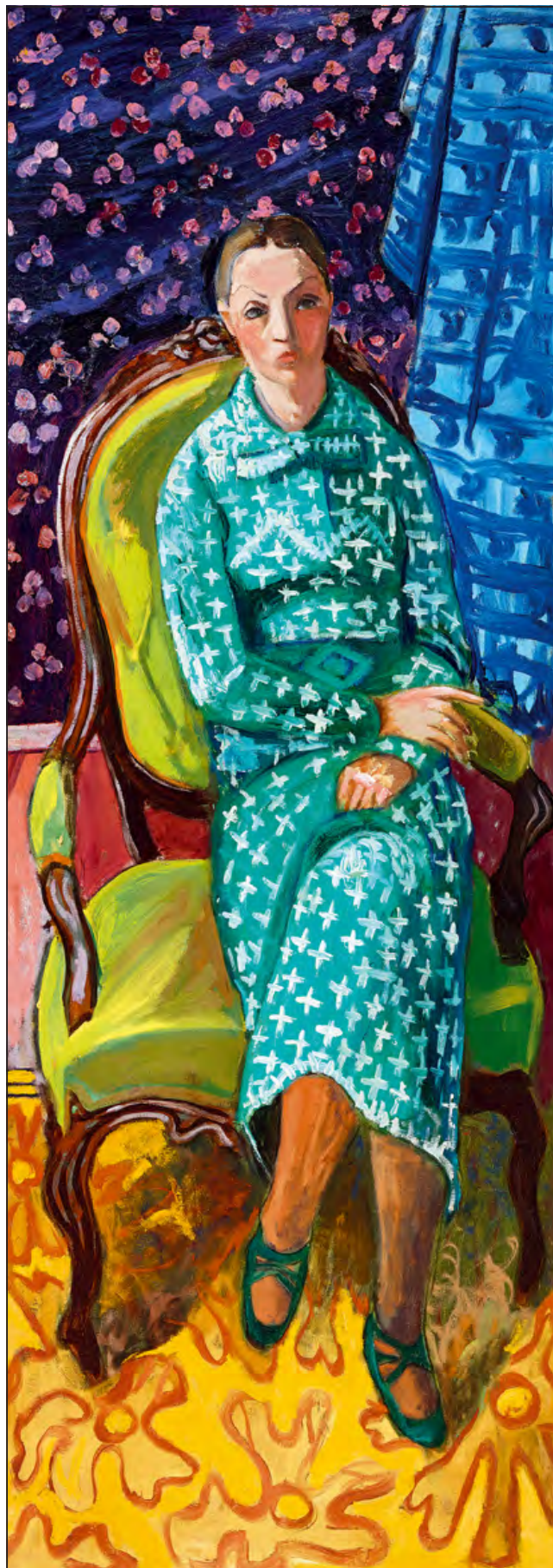
Göllner Mária férje, dr. Nagy Emil (1923–24-ben fél évig a Bethlen kormány igazságügyminisztere, a revizionizmus meggyőződéses propagátora, aki elhozta Magyarországra barátját, Lord Rothermere-t), 1927-ben Fenyő Miksával közösen írta meg *Le Traité de Trianon et ses conséquences* (A trianoni szerződés és következményei) című politika pamfletjét. Nyilvánvaló, ismerte a villájukat gyakran felkereső Balassát, és ha Fenyő Miksát ennyire jól, akkor nyilván a fiát, Györgyöt is. Amikor a művész helyet keresett értékeinek – gondolom, a német megszállás napjaiban, az ebből a szempontból kevésbé frekvenciált Pesten –, kézenfekvő volt az ötlet: a Kálmán-Vadász utca szegletének tornya. (Vasajtó zárta el a lakástól, már-már igazi rejtkehely.)

Gyurka él...

Fenyő Györgyről a legkorábbi (s nem lexikon) adatot 1926-ból találtam, a József Attila válogatott levelezése című kötetben (szerk.: Fehér Erzsébet, 1976). Októberben Párizsból írta a költő a félmondatot: „Fenyő Gyurka él és virul”. Attila nyilvánvalóan mecénása, Hatvany Lajos révén ismerte meg az ifjú művészt, aki akkor már erősen udvarolt a báró leányának, Violának, s az 1920-as évek végén feleségül is vette.

Nem ástam bele magam a képkiallítások irodalmába, előfordulhat, hogy ha valaki veszi a fáradságot, rámutat a tévedésekre, de úgy látom, Fenyő nem idehaza, hanem Londonban szervezte meg az első önálló kiállítását. 1930. február 17-én nyílt meg az Arlington Galleryben. Itt bemutatott tájképeit, portréit dicsérik a szakfolyóirat, az Apollo (hivatkozás: Magyar Művészet, 1930, 124.) Még ebben az esztendőben (bár már a vége felé) részt vesz egy gyűjteményes kiállításon Pesten, az Ernst Múzeumban is. (A Nyugat ezzel összefüggésben három festményét mutatja be novemberi számában.)

1935 őszén a modern művészetek iránt érdeklődők újra megnézhetik képeit Pesten, majd 1938-ban ismét, akkor a Fränkel Galériában. Ez utóbbiról több – és érdemi – kritika is megjelent a napilapokban. Írt róla Az Est („eszményképe a párisi művészet”), a Magyar-ság („gyors, ideges, hiteltelen”), az Ujság. Utóbbi fejlett rajztudását méltatja mint első jelentkezésének meglepő jegyét, aztán erős fordulatát a színek, színfoltok harmóniája felé, s végül megállapítja, ez sem látszik a véglegesen kialakult stílusnak, folytatódik még

az útkeresés. „Nem csupán Fenyő György sorsa [ez – B.P.] a fiatal művészek sorában. A világ és benne az emberélet (...) annyira elbizonytalanodott, hogy érthető hogy a cél (...) hol itt látszik feltűnni, hol ott. A fiatalember utánakap és minden mozdulata egy-egy stílusváltozat.”

Negyvenöt után

Túlélte a vészorszakot. 1945 és 1956 között a Szépművészeti Múzeum vezető kép-restaurátora. Úgy tűnik, hogy negyvenöt után már nem születtek képei. (Ezt a fel-tételezésemet is megcáfolhatja persze egy alapos kutatás, itt-ott fellelhető, aukción szerepelt műveinek tüzetesebb tanulmányozása.) Matits Ferenc talált hírt egyik akkori munkájáról. 1953 és 1958 között restaurálták a bombázásokkal súlyosan érintett Keleti Pályaudvart. A Lotz-terem freskóját is (témája a kohászat). A munkát Fenyő irányította.

Ötvenhatban, amikor a határok megnyíltak, Londonba emigrált. A klasszikus festmények restaurálására szakosodott neves cég, a Carnaby of London alkalmazottjaként töb-

bek között a National Gallery mesterműveit hozta rendbe.

Matits szólította meg mint ismerőst a Londonban élő Sárközi Mátyást – helyet-tem. Üzenete:

„... Sajnos csak nagyon kevés adatot tudok szolgáltatni Fenyő Györgyről. Csak olykor-olykor találkoztunk Londonban, közös barátoknál. Tiszteltük, mert rebesgették, hogy a National Gallery-nek is restaurál festményeket. A Kieselbach Galéria 2016 októberi aukcióján szenzációként mutatták be Zöld ruhás nő fotelben c. képét (1933), eszerint jó festő volt. (...) Egy londoni irodalmi esten a hallgatóság soraiban ott ült Ignotus fia: Ignotus Pál, Schöpflin Aladár fia: Schöpflin Gyula és Fenyő Miksa fia: George Fenyő (...) és úgy éreztem: felettünk lebeg a Nyugat szelleme.”

Egy 1962-ben kelt adatbázisból tudom, hogy abban az évben George Fenyó magyar származású kép-restaurátor a Redcliffe Square 20. szám alatt dolgozott. Egy másik forrás a 2000-es évekből mint Ronald W. Kirby festőművész mesterét említi, akitől a pályakezdő 1982 és 1987 között tanulta a művészetét.

Ez utóbbi évszám lehet halála esztendeje. Ha így volt, éppen harminc éve halott.

Hogy életében mikor és hogyan került idegen kezekbe az az anyag, azok a festményei, amelyeket Balassáék őriztek a leltárfelvétel idején a Kálmán utcában, nem tudható.

A ház harmadik emeletének nagy részét – Lili szobáját teljes földemével együtt – elvitte egy légitámadás. De a torony, a KÉPES HÁZ, csodálatos módon épségben vészelt át a háborút. Azt se lehet kizárni, hogy maga Fenyő jött vissza negyvenöt tavaszán az életművéért. De hogy ez nem bizonyosság, az viszont biztos. A házat ugyanis kifosztották. Egyszer a németek, aztán a nyilasok. A rendszerváltáskor újra a partvonalra került, új tulajdonosa kiköltöztette a lakókat, az épület sok évig üresen állt.

Fenyő Györgynek eddig öt képét árverezte a Kieselbach Ház. A sztár az 51. téli aukció fontos szerepelője volt: a Hölgy piros ruhában (Flóra) című (olaj, vászon, 177x66 cm, 1934 körül.) Kikiáltási ára kétmillió hatszáz ezer forint volt. Leütötték hét és félmillió forinttal. ●